

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з економічної теорії

на тему:

«Монопольний ринок та особливості його функціонування в Україні»

Студентки 2 курсу групи МЕСЕ-21

Дубини Ю.І.

Науковий керівник:

старший викладач Чирак І.М.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ETCS _____

Тернопіль – 2017 р.

План

Вступ

1. Теоретико-методологічні засади становлення монопольного ринку та особливостей його функціонування.
2. Аналіз монопольного ринку України на прикладі ДП «Укрзалізниця».
3. Проблеми реалізації антимонопольного регулювання в Україні та механізми його удосконалення із врахуванням світового досвіду.

Висновки

Додатки

Список використаних джерел

Зміст

Вступ.....	4
1. Теоретико-методологічні засади становлення монопольного ринку та особливостей його функціонування.....	6
2. Аналіз монопольного ринку України на прикладі ДП «Укрзалізниця».....	13
3. Проблеми реалізації антимонопольного регулювання в Україні та механізми його удосконалення із врахуванням світового досвіду.....	19
Висновки.....	26
Додатки.....	27
Список використаних джерел.....	29

Вступ

На сьогоднішній день, Україна хоче показати себе в статусі країни, гідної того, щоб бути частиною Європейського Союзу. Проте однією з найголовніших умов для вступу в ЄС є наявність в країні успішної ринкової економіки, невід'ємною частиною якої є вільна конкуренція. Адже саме конкуренція є однією з найбільш динамічних сил економіки та суспільства загалом.

Звісно, кожен підприємець прагне стати монополістом. Це дає велику свободу на ринку, повний контроль над споживачем. Проте відомо, що монополізм є поняттям не сумісним з ринковою економікою. Адже через відсутність конкуренції на товари та послуги, фірми-монополісти не мають поштовху до удосконалення, і в багатьох випадках характеризуються низькою якістю продукції та необгрунтовано високими цінами. В макроекономічному масштабі монополізм затримує розвиток економіки, спричиняє інфляційні процеси, перешкоджає вирішенню соціальних завдань.

Дана тема є актуальною, адже з перших років своєї незалежності Україна намагається мінімізувати негативний вплив монополій на економічний розвиток країни і створити передумови для розвитку сильної ринкової економіки. Не секрет, що український ринок захоплений монопольними фірмами, що, в свою чергу, має негативний вплив на функціонування економіки в нашій державі.

Проведення антимонопольної політики в Україні є особливо важливим, адже вітчизняна монопольна система характеризується низкою особливостей, які є наслідком тривалого радянського панування. Як наслідок, монополія охопила всі сфери економіки. В зв'язку з цим, при пошуку шляхів зменшення негативного впливу монополій на економіку країни та поліпшення державного регулювання монополіями дуже важливо враховувати здобутки світової економічної науки. Саме тому в даній роботі проводиться дослідження не лише теоретичних аспектів монополії та функціонування монопольного ринку в Україні, але й дослідження світового досвіду.

Метою даної роботи є аналіз та виявлення особливостей функціонування монопольного ринку в Україні і виявлення шляхів удосконалення антимонопольної політики в країні.

Об'єктом дослідження є монопольний ринок України, монополізаційні процеси в вітчизняній та світовій економіці; антимонопольна політика України.

Завданням даного дослідження є визначення сутності монополії та її впливу на економіку, характеристика її видів та форм існування. А також, визначення проблем реалізації антимонопольного регулювання в Україні та пошук можливих шляхів його удосконалення.

Методи дослідження: дослідження функціонування монополії, та її вплив на економіку країни; праці іноземних та вітчизняних спеціалістів з питань проведення антимонопольної політики в умовах розвинутої і трансформаційної економіки; статистичний аналіз та інші.

Науково-методична база дослідження: сучасні концепції, які досліджують функціонування монополії та її вплив на економіку; праці українських та зарубіжних науковців в сфері антимонопольного регулювання в умовах розвинутої і трансформаційної економіки; використання методу якісного аналізу і наукових абстракцій; використання структурно-функціонального та системного підходів для дослідження цінової диверсифікації в житлово-комунальній сфері, статистичний аналіз при вивченні тенденцій в розвитку ринкових структур, формування витрат і ціноутворення природних монополістів.

1. Теоретико-методологічні засади становлення монопольного ринку та особливостей його функціонування

Ідеальною ринковою структурою вважається модель досконалої конкуренції. Проте, зазвичай, в економіці зустрічаються ринки “недосконалої конкуренції”. Монополія і є однією з видів недосконалої конкуренції. При такій ринковій структурі є наявним лише один продавець та велика кількість покупців, замітники даного товару відсутні, немає конкуренції. Таким чином, підприємство в умовах монополії називається монополістом, а ринок, на якому діє це підприємство, — монопольним ринком.

Для чистої монополії характерні такі ознаки:

- Всю продукцію галузі випускає одна фірма.
- Для продукції монополіста немає заміників, вона є унікальною.
- Немає потреби в ціновій і неціновій конкуренції.
- Монополіст є ціноутворювачем, сам назначає та змінює ціни на свою продукцію.
- Нові фірми не можуть увійти в галузь. [2]

Якщо всі вищезазвані умови виконуються, то така модель буде мати назву чистої монополії. В умовах чистої монополії, присутній лише один виробник продукції. Підприємство-монополіст в умовах чистої монополії не має субститутів на ринку і сам встановлює ціни. Як і досконала конкуренція, вона є ідеальною моделлю ринку і зустрічається дуже рідко.

Окрім чистої моделі, розрізняють закриті, відкриті, та природні монополії.

- 1) Закрита (адміністративна) монополія – ринок закритий для входження юридичними бар’єрами (ліцензіями, патентами).
- 2) Відкрита монополія – виникає тоді, коли фірма вперше виходить на ринок з новою продукцією, і не має ніякого правового захисту.

3) Природна – існує за рахунок економії на масштабах виробництва. В таких галузях конкуренція відсутня, недоцільна.

Однією з основних умов існування монополії є наявність перешкод для входження в галузь для фірм-конкурентів.

Основними такими бар'єрами є:

- Надання державою ліцензії, або дозволу, що надає виключні права на випуск певної продукції.
- Правовий захист інноваційної продукції від її використання конкурентами (патентами та авторськими правами).
- Економія на масштабах виробництва.
- Необхідність великого стартового капіталу для входу в галузь.
- Нетранспортабельність окремої продукції, що створює умови для виникнення монополій, сфера діяльності яких обмежується певним регіоном.
- Нечесна конкуренція.

У XIX –XX ст. почали стрімко розвиватися монопольні підприємства, відбувався перехід від вільної конкуренції до панування монополій. На це вплинуло кілька основних причин. Одна з них – це дія закону конкуренції. Метою цього закону є максимізувати прибуток. В цьому випадку, виробник поступово збільшує обсяг товару, що виготовляється, і, таким чином, поступово збільшує свою частку на ринку, усуваючи конкурентів. Звідси виходить, що конкуренція породжує монополію.

Другою причиною виникнення монополії стала концентрація виробництва і капіталу. В такому випадку відбувається збільшення капіталу завдяки капіталізації прибутку, тобто використання його частини для розширення виробництва.

Третя причина – централізація капіталу. В цьому випадку збільшення розмірів капіталу відбувається за рахунок об'єднання кількох капіталів в один. Однією з форм централізації капіталу є утворення акціонерних компаній.

Наступна причина – це перетворення індивідуальної приватної власності. До 19 століття продукція переважно випускалася середніми або малими індивідуальними підприємствами, що дещо зменшувало розвиток продуктивних сил. Завдяки досягненням НТП, з'являлися можливості створювати значно більші підприємства. Проте звідки капіталістам було брати кошти, щоб фінансувати такі проекти? Саме тому з'явилася акціонерна власність, яка об'єднувала капітали кількох фірм.

Причиною появи монополій стали і економічні кризи, які значно прискорили концентрацію і централізацію виробництва. Дрібні і середні підприємства банкрутували. Одні підприємства поглиналися великим капіталом, інші, задля того, щоб вийти з кризи – об'єднувалися.

За допомогою кривої попиту можна побачити головну відмінність між чистою конкуренцією і чистою монополією. Вона має еластичний характер і зображується прямою лінією, коли говоримо про підприємство, що працює в умовах чистої конкуренції. В той час, як крива фірми-монополіста матиме спадний характер (рис. 1). Отже, виробник не зможе продати більшу кількість продукції, без зниження ціни на неї. Він буде змушений знизити ціну на весь обсяг продаж. Таким чином, для монополіста виручка, отримана від продажу додаткової одиниці продукції, завжди нижча її ціни.

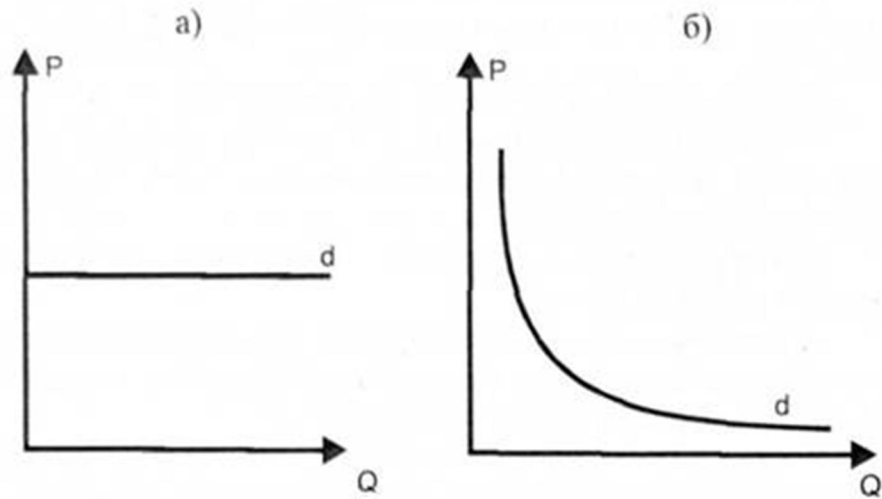

Рис. 1 Відмінності попиту для фірми в умовах конкуренції та чистої монополії:

а) - попит для конкурентної фірми;

б) - попит для чистого монополіста

Для монополії крива середнього доходу співпадає з кривою попиту. А крива граничного доходу розміщується нижче від неї (рис.2).

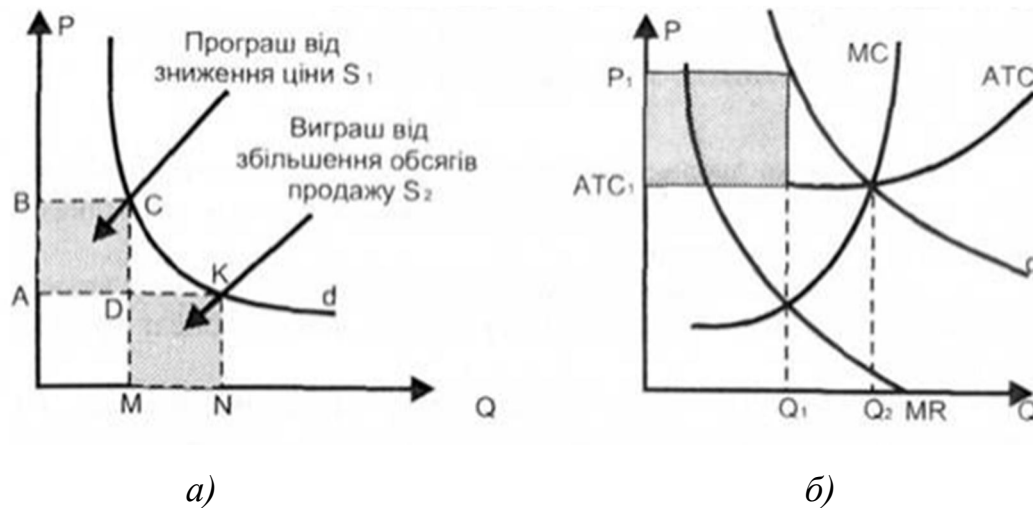

Рис. 2

а) – формування граничної виручки чистого монополіста;

б) – порівняння граничної виручки, граничних і середніх витрат

При обсягу випуску M , фірма зможе вибрати ціну A і, таким чином, забезпечить максимальну виручку продукції.

Якщо обсяги випуску фірми - від 0 до M , то попит еластичний, а якщо від M до N - нееластичний.

Ціна на ринку монополіста завжди перевищує граничний дохід: величина приросту загального доходу при збільшенні ціни і зменшенні обсягу продажу визначає еластичність попиту.

Для досягнення додаткових прибутків фірма-монополіст може приймати рішення щодо зміни обсягу випуску: вибраний обсяг з врахуванням характеру попиту визначає рівень ринкової ціни.

Зміни цін і обсягів випуску величини сукупного доходу несуть за собою певні наслідки. Наприклад, при еластичному попиті на продукцію, іноді доводиться піднімати ціну для збільшення доходу: монополісту також варто підвищувати ціну, коли попит нееластичний. В випадку одиночної еластичності, фірма визначає обсяги виробництва та ціну лише для нееластичної частини кривої попиту.

Нерівність $MR = MC$ є умовою максимізації доходу.

Умовою беззбитковості є $P > ATC_{min}$.

Мінімізацію збитків шляхом скорочення виробництва позначають формулою $P < ATC_{min}$.

$P < AVC_{min}$ є умовою закриття.

Монопольне становище для фірми є дуже вигідним. Для того, щоб досягти його, використовуються різні способи. Підприємство може підкорити фірму-конкурента, навязати їй свої інтереси, або ж навіть витіснити з ринку. Таким чином, ринок може монополізуватися як внаслідок розширення фірми через капіталізацію прибутку та банкрутство конкурентів, так і добровільним

об'єднанням капіталів. Якщо в минулому надавалася перевага знищенню фірми-суперника, то зараз діють більш лояльні підходи, наприклад через приєднання інших фірм і надання їм своїх інтересів.

Форми монополістичних об'єднань включають: картелі (учасники зберігають власність на засоби виробництва і зроблений продукт), синдикати (мають виробничу самостійність). Найвизначніший спільний підрозділ, що виконує збутово-постачальні операції для всіх учасників об'єднання), та трести (об'єднання підприємств однієї сфери, котрі втрачають право на комерційну та виробничу незалежність).

Проте зараз вищезгадані форми монополістичних об'єднань практично не зустрічаються. На заміну їм прийшли концерни, конгломерати та консорціуми.

- Конгломерат – це дуже велике об'єднання фірм, що перебувають під єдиним фінансовим контролем і працюють у різних сферах, не пов'язаних між собою. Фірми зберігають свою незалежність. Управління ними централізоване.
- Багатогалузевий концерн – це об'єднання десятків або сотень фірм різних галузей, в членів якого немає права власності на засоби виробництва і вироблений продукт. Контроль здійснюється головною фірмою.
- Консорціум – створюється тимчасово між декількома банками і підприємствами для досягнення спільних фінансових операцій, після виконання яких консорціум розпадається.

Іноді в одній галузі лідирують кілька великих фірм (3-4). Таке явище – олігополія, на сьогодні є найбільш поширеним, особливо в високо-розвинутих країнах. Це не дивно, адже на думку багатьох економістів, олігополія є вигідною, так як вдало поєднує переваги монополії з конкуренцією.

Проте монополія не завжди проявляється лише з боку виробника. Як не дивно, вона може існувати і з боку продавця. Монопсонія є однією з таких проявів. В такому випадку, перевага є лише в одного покупця товару, який,

користуючись ситуацією, може впливати на ціни. В ролі такого покупця може виступати держава, яка є єдиним покупцем зброї в певних фірм, та крупні фірми, що закупають сировину на конкретних фірмах.

Олігопсонія – це така ситуація в економіці, коли існує кілька покупців певного товару. Вони також можуть міняти ціни в свою користь, шляхом обмеження закупівлі товарів і узгоджування цін. Таку ситуацію, наприклад, досить часто можна зустріти на ринку продовольчих товарів, де фірма-олігопсон виставляє свої умови фермерам.

Економісти розділилися в своїй твердженнях про те, що ж є причиною виникнення та функціонування монополій. Одні вважають, що монополії організовує держава, яка потім своєю бездіяльністю надає всі умови для їх подальшого розвитку та функціонування. Інші ж стверджують, що монополістичні утворення це окремі значні підприємства, які самостійно займають сильне становище на ринку.

2. Аналіз монопольного ринку України на прикладі ДП «Укрзалізниця»

Через відсутність конкуренції, монополії мають велику владу над покупцями, і часто можуть безвідповідально до них відноситися, не враховувати інтереси споживача. Накопичений досвід і наукові дослідження допомогли суспільству зрозуміти всі плюси і мінуси монополій, виробити по відношенню до них певну політику, яка отримала назву монопольної. Першим її результатом в Україні виявилось антимонопольне законодавство. Воно закладене антимонопольними законами: Законом України «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» і Законом України «Про антимонопольний комітет». Розуміючи негативні наслідки монопольного панування, люди розраховують на комісії з регулювання роботи монополізованих підприємств. Вони контролюють рішення монополій щодо встановлення цін, витрат та якості продукції, запобігають виникненню проблем з монополіями. В сучасному економічному середовищі працює стратегія стимульованої конкуренції. Вона передбачає створення легкого доступу до засобів підприємств-монополістів, та створення франшиз.

Антимонопольна політика не має за мету заборонення або ліквідацію монопольних утворень. В суспільстві сформувалася така думка, що монополія як фактор росту прибутку не може бути повністю знищена. Тому реальне завдання антимонопольної політики полягає в тому, щоб поставити діяльність монополій на державний контроль, виключити можливість зловживання монопольним становищем. К. Маркс ще в середині минулого століття прийшов до висновку, що поява монополій потребує державного втручання. Головна мета цього втручання полягає в захисті і збереженні вільної конкуренції. Конкретно можна сформулювати такі цілі: обмеження монополій, підтримка і допомога малому бізнесу, захист прав споживача.

Дивним є те, що внаслідок радянської системи, монополія в Україні панує не лише у виробничих галузях, а майже у всіх. Порівнюючи класичну і радянську монополії, можна побачити значні відмінності.

Перш за все, відмінність полягає в ролі держави в монополії. Класична модель виникла з конкуренції, в той час як радянська насаджувалася та підтримувалася державою. Монополісти в класичній моделі зазвичай є лідерами в науково-технічному прогресі, в той час як монополістом в радянській системі може стати навіть технічно відстала фірма. В класичній моделі, ринкова економіка “блокує” монополію, проте монополістичні структури тільки зміцнювалися, коли говоримо про радянську. Мабуть, найвагоміша відмінність полягає в тому, що класична монополія впливає лише на виробничу сферу. Радянська ж охоплює всі сфери економіки, а також управління.

З самого початку своєї незалежності, однією з основних цілей України було зменшення впливу монополій на економіку держави та створення ефективної ринкової економіки. Українські монополісти хоч і не порушують законодавства, але часто сильно зловживають своїм становищем. Проте лідерство монополіста на ринку робить його активнішим в інноваційному плані. Він також має вищі зарплати і можливості для інвестування, ніж в умовах конкуренції.

В Україні яскравим прикладом природних монополій є комунальні послуги – постачання води, газу та електрики. Такі комунальні підприємства створені для задоволення потреб населення, але їх діяльність збиткова, і зараз вони переживають кризу, подолати яку можна тільки за допомогою нових законів про місцеве самоврядування і їхнє ефективне застосування на практиці.

Окрім цього, до природних монополій можна віднести послуги зв'язку, кабельного телебачення і деякі транспортні послуги. Найпопулярнішими є “Нафтогаз України”, “Укрспецекспорт”, “Енергоатом”, “Укрзалізниця”. Раніше “Укртелеком” теж вважався монополією, адже це найбільший оператор зв'язку у країні. «Укртелеком» разом із «Утелом» займає 95% ринку в сфері міжнародних та міжміських дзвінків. АМКУ вирішив, що «Укртелеком» вже не є монополістом на ринках місцевого телефонного зв'язку і надання в оренду каналів електрозв'язку. Рішення було прийняте у зв'язку з Законом України «Про природні монополії», де передбачено, що органом регулювання у сфері зв'язку є

Національна комісія з питань регулювання зв'язку. В разі зловживання своїми повноваженнями монопольними компаніями, на них можуть накладатися жорсткі санкції (до 10% річного доходу). Проте «Укртелекому» це вже не загрожує. І хоча не передбачаються значні зміни у споживчих тарифах, коло дій компанії «Укртелеком» зменшується. Компанія тепер не зобов'язана надавати можливість підключення кожному, навіть якщо це передбачає збитки для компанії. Адже офіційно вона більше не є природною монополією, хоч і займає близько 90% ринку за кількістю абонентів телефонії. [14]

Відповідно до Закону України 'Про природні монополії', природна монополія – це стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на ринку є ефективнішим за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з значним зменшенням затрат на виробництво по мірі росту об'ємів виробництва), а товари, які виготовляються суб'єктами природних монополій не можуть бути замінені іншими товарами. У зв'язку з цим, попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари або послуги, ніж попит на інші товари чи послуги. “Укрзалізниця”- один з найяскравіших прикладів природних монополій в Україні. УЗ – монополіст на далекі перевезення пасажирів. Це дає можливість компанії постійно підвищувати ціни на квитки.

Так як “Укрзалізниця” – це природна монополія, їй не загрожує конкуренція. Це пов'язано з тим, що вхід в дану галузь має надто високу ціну, щоб інвесторів зацікавив такий проект. Інвестувати кошти в нові рейки – надто дорого. Таке дублювання є не вигідним і для суспільства в цілому. Наприклад, кожне місто має водопровід. Для того, щоб побудувати ще один водопровід потрібні великі кошти, а користь з нього мінімальна.

Незначними конкурентами залізничного транспорту в Україні є автомобільна та авіаційна галузі. Візьмемо за приклад відстань зі Львова до Києва. Подолати її літаком вийде в середньому в 9 раз дорожче, ніж в плацкартному вагоні залізничного транспорту, і в 6 разів дорожче, ніж у

купейному вагоні. Автобусом подолати цю ж вістань вийде приблизно в 3 рази дорожче ніж в плацкарті, або у двічі дорожче, ніж в купе.

Будучи головним перевізником товарів і пасажирів, Укрзалізниця є монополією. До сьогодні залишається спірним питання про доцільність реформ, спрямованих на усунення монополізму, адже існує багато доводів проти створення конкуренції у цій галузі економіки. Шляхом реструктуризації Укрзалізниці можна створити на ринку залізничних перевезень вільну конкуренцію і залучити інвестиції. Проте в цьому випадку існує ризик неконтрольованого зростання тарифів на перевезення.

В статусі монополії УЗ продовжує існувати не лише тому, що це вигідно їй самій, але й внаслідок своїх безперечно позитивних властивостей. Так, в умовах трансформаційної економіки в Україні вона в значній степені виконувала і продовжує виконувати функції державного органу в сфері здійснення специфічних послуг для економіки країни, а також гарантування та доступності послуг для населення.

Однак, добре відомі й проблеми, пов'язані з функціонуванням “Укрзалізниці” в якості монополії. Її державний статус передбачає регулювання характеру діяльності і матеріально-технічного постачання. Тим самим подавляється економічна свобода і втрачаються стимули до більш ефективної роботи. Окрім цього, монополія має можливість покращити свій фінансовий стан за рахунок решти економіки шляхом зрівнювання динаміки їх цін.

В травні 2016 року “Укрзалізниця” не змогла здійснити платежі за основною сумою з деякими кредитними договорами. Це призвело до перехресного невиконання зобов'язань за певними іншими кредитами, включаючи позики на суму 500 млн. доларів США, зі ставкою 9,5% і терміном погашення у 2018 році. Тепер “Укрзалізниця” планує обговорити з кредиторами реструктуризацію боргів на суму 32 млрд гривень. Все це свідчить про дефолт. Причиною цьому стали значні зниження об'єми вантажообігу, що є наслідком

важкої ситуації в країні. Війна стала прикриттям для чиновників, які закривають очі на значні проблеми в роботі залізниці, такі як непрозорість ведення господарської діяльності, коли за зростання тарифів, якість послуг залишається в попередньому стані. У 2015 році тарифи на перевезення пасажирів зросли на 21%. Наступного року тільки в 1 півріччі вартість квитків зросла на ті ж 21%. Тенденція до зростання вартості пасажирських перевезень продовжується. Те ж стосується і вантажних перевезень. У 2016 році вартість вантажних перевезень зросла на 82,9%. Причиною дефолту стали різні обставини, як, наприклад, втрата контролю над Донецькою залізницею, на яку припадала $\frac{1}{2}$ усього завантаження “Укрзалізниці”, а також криза ліквідності і інфляція, так як більш ніж $\frac{2}{3}$ боргу підприємства номіновано в доларах США.

Нещодавно Мінфін проявив затурбованість скрутною ситуацією, дефолтом УЗ. Вони впевнені, що “Укрзаліниця” проведе реструктуризацію свого боргу. На думку спеціалістів, технічний дефолт може негативним чином вплинути на переговори з реструктуризації внутрішнього боргу. Втрата контролю над Донецькою залізницею ще більше ускладнює ситуацію. Можна передбачити й подальшу наявність негативних ситуацій, пов’язаних з заборгованістю залізниці. Як приклад, УЗ цілком втратила контроль над активами в зоні АТО. Це може спричинити подальші дефолти.

Проте не вперше УЗ стикається з проблемою боргів. Коли у 2009 році вона пропустила термін виплати частини боргу, кредитори пред’явили до оплати повну суму боргу. На щастя, тоді їм вдалося домовитися про реструктуризацію.

В червні 2016 року був прийнятий законопроект України “Про залізничний транспорт України”, що визначає правові, організаційні та соціально-економічні засади функціонування залізничного транспорту в Україні. Згідно з цим законопроектом, 100% акцій АТ “Укрзаліниця” буде збережено у державній власності. Також передбачається збереження цілісності та безперебійної роботи УЗ, забезпечення централізованого диспетчерського управління перевезень та залізничних шляхів не загального користування. Згідно з даним законопроектом,

тарифна політика держави повинна базуватися на обґрунтованих тарифах, прогнозованості і структурованості та його спрямованості на конкретний суб'єкт природної монополії. [4]

Також законопроект встановлює основи державного регулювання в області залізничних перевезень, визначає відносини з органами місцевої влади та органами місцевого самоврядування, і особливості розпорядження об'єктами залізничного транспорту. Окрім цього, передбачається стимулювання будівництва об'єктів залізничного транспорту, з подальшою передачею предметів інфраструктури в державну власність.

На жаль, в Україні контроль та регулювання природних монополій поки що залишається на низькому рівні.

У 2015 році на ринках з конкурентною структурою було реалізовано 42,7% обсягу всієї продукції України. На ринку з домінуванням олігополії - 16,7%. На ринку одноосібного панування - 30,8%. Ну а частка обсягу монополії сягнула 9,8% (рис. 3).

Рис. 3 Обсяг реалізації продукції на різних ринках у 2015 р.

Загалом, з початку кризи в 2008 році спостерігається тенденція до зниження рівня конкуренції. Економісти вважають, що в Україні немає політики, яка могла б ефективно боротися з діяльністю монополій.

3. Проблеми реалізації антимонопольного регулювання в Україні та механізми його удосконалення із врахуванням світового досвіду

Монополія – це явище, яке має багато негативних наслідків. Найвагомішим з них є той, що монополія обмежує конкуренцію, яка є обов'язковою умовою нормального функціонування ринку.

Держави з успішною економікою акцентують велику увагу на перешкоджання монопольних процесів, видаючи різноманітні акти, закони та санкції. Це також називається антимонопольною політикою – сукупність заходів для припинення зловживання монополістами своїм становищем. Кожна країна, яка хоче мати успішну ринкову економіку, повинна проводити ефективну антимонопольну політику шляхом створення антимонопольного законодавства. Метою антимонопольного господарства є регулювання дій монополій в країні, і прийняття законів, що перешкоджали б антиконкурентним діям підприємств, і передбачали відповідальність за порушення проти добросовісної конкуренції. [9]

Антимонопольні закони діють майже у всіх розвинених країнах світу. Основним антимонопольним законом України є Закон “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”, дійсний з 1992 року. Згідно з цим законом, монопольним є підприємство, частка якого на ринку перебільшує 35%.

Постає питання в тому, як визначити сфери, котрі є об'єктами цього законодавства. Так, на думку структуристів, об'єктом є галузь, що має монополістичну структуру і поведінку.

При оцінюванні поведінки фірми на ринку слід керуватися такими факторами, як те, чи може підприємство перешкоджати входу конкурентів в галузь, та чи зустрічає вона конкуренцію з боку імпорту.

Функції держави в антимонопольній політиці України:

- Створювати і регулювати правову базу функціонування економіки в державі.
- Проводити антимонопольне регулювання.
- Проводити політику, що сприятиме макроекономічній стабілізації.
- Регулювати розумне розміщення та розподілення ресурсів.
- Вести контроль у сфері розподілу доходів.
- Виступати в ролі суб'єкта майнових відносин.

Всі ці функції є взаємозалежними, і не можуть існувати по окремоті.

Завданням законодавства про захист економічної конкуренції є підтримання рівноваги між конкуренцією і монополією в країні. Хоча конкретний характер такого законодавства є різним в кожній країні, основними принципами є підтримання конкуренції, контроль над фірмами-лідерами, контроль цін, захист прав та інтересів споживача, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу.

Напрямами конкурентного законодавства є контроль за цінами і за злиттям фірм. Забороненою є демпінгова практика продажів, коли фірма, для того, щоб усунути конкурентів, встановлює низькі ціни.

Історично сформувалися такі стратегії для покращення функціонування природних монополій:

- Перебування фірм-природних монополістів у державній власності.
- Їх перехід до приватної власності.
- Створення спеціальних державних органів для контролю над діяльністю природних монополістів.
- Спеціальне стимулювання конкуренції.

Для стимулювання конкуренції є два ефективних підходи: створення вільного доступу до засобів фірм-природних монополістів та створення франшиз, що дає змогу експлуатувати основні засоби таких підприємств. [2]

Такий вільний доступ до основних засобів цих підприємств має певні принципи. Наприклад, власник об'єктів природної монополії повинен дати дозвіл на використання цих об'єктів. Проте це може ускладнити фінансування розвитку об'єктів природних монополій.

Іноді підприємствам-природним монополіям доводиться конкурувати за можливість ведення такої діяльності. Переможцем виходить те підприємство, яке запропонує найкращі умови для споживачів. В таких "змаганнях за франшизу" переможцем є той учасник, який запропонує найнижчу ціну за свої товари чи послуги. Водночас підтримується конкуренція таким чином, що можна легко змінити переможця на наступному аукціоні. Такий метод в США показав багато позитивних результатів при боротьбі з проблемами монополій.

Ще одним параметром контролю природної монополії є регулювання цін на їхню продукцію. Одним з найпопулярніших підходів полягає в компенсуванні у ціні продукції обґрунтованих витрат монополіста та отримання ним наперед визначеного, як правило, не дуже значного прибутку. Але такий метод не може стимулювати підприємства до раціоналізації своєї роботи. Тому з'явилися інші методи, які можна назвати методами "заохочувального регулювання".

Особливо важливу роль відіграє і Закон "Про природні монополії" для регулювання роботи природних монополій в Україні. Формально, хоч і не ефективно, в Україні існує 3 стратегії покращення функціонування природних монополій. Проте досі не має місця в Україні стратегія штучно стимульованої конкуренції, що передбачає наявність франшиз, вільного доступу. Внаслідок цього, Україні характерна недосконала тарифна політика, що робить можливим для природних монополій покривати свою неефективність за рахунок споживачів. Держава ж перекидає свої функції із соціальної підтримки населення, на суб'єкти підприємництва, що не можуть цьому завадити (перехресне субсидування). Отже, очевидно, що Україна потребує активізації зусиль в сфері регулювання природних монополій.

Згідно з Законом України “Про природні монополії”, предметами регулювання є ціни на продукції, виготовлену природними монополіями, доступ споживачів до їхніх товарів та послуг та інші.

В Україні регулювання діяльності підприємств-природних монополій базується на таких принципах:

- Регулювання має бути спрямованим на конкретний суб’єкт природної монополії, гласним і відкритим.
- Самоокупність суб’єктів природної монополії.
- Стимулювання покращення якості продукції та попиту на неї.
- Враховування та захист прав споживачів.

Питання про те, на скільки держава повинна втручатися в економіку, завжди було спірним. Проте є такі сфери, де державне регулювання просто необхідне. Однією із них є державне регулювання тарифів на залізничні перевезення. Воно здійснюється Міністерством транспорту та зв’язку України.

Неефективність тарифної системи залізничних перевезень в Україні пояснюється недосконалістю формування тарифів та витрачанням коштів від перевезень. Одним із варіантів вирішення таких проблем може бути акт, який встановив би порядок встановлення тарифів на послуги залізниці, що дало би можливість прогнозувати ймовірні зміни в майбутньому.

Актуальною на сьогодні залишається проблема пільг. Звісно, не йдеться про повну відмову від надання пільг державою. Але пільги мають бути добре обгрунтованими, мають бути визначеними джерела відшкодування, мають бути закладені кошти на компенсацію збитків укрзалізниці від надання пільг. Пільги повинні відшкодовуватися з державного бюджету. Якщо ж цього зробити не можна, то варто скасувати пільги, і спочатку знайти бюджетні кошти. Збитки від пасажирських перевезень можуть покриватися підвищеними тарифами на вантажні перевезення.

Не секрет, що в українській економіці присутні великі проблеми з конкуренцією. За рівнем внутрішньої конкуренції ми на 125-му місці у світі, за рівнем зовнішньоекономічної конкуренції – на 99-му. Найбільші проблеми з розмахом ринкового домінування і інтенсивністю внутрішньої конкуренції. В обох компонентах наша країна отримала в опитуванні топ-менеджерів 3 бали із 7 можливих, опинившись позаду багатьох африканських та азіатських країн.

Антимонопольний комітет, чиїм завданням є підтримання конкуренції на ринку, вважає, що в цілому, він зі своєю роботою справляється. По офіційних даних АМКУ, в нас лише 12% економіки знаходиться в руках монополій. Ще 16% ринків олігополізовані, а на 25% зафіксовані окремі ознаки домінування. Антимонопольщики твердять, що в 47% української економіки склалася конкурентна структура.

Антимонопольний комітет вважає, що монополії та олігополії склалися лише в ТЕК (65%) та в області транспорту і зв'язку (82%). Саме в цих галузях зазвичай існують природні монополії, тобто далеко не завжди рецептом підвищення економічної ефективності тут є примусове розщеплення монополій.

Проте навіть АМКУ признає, що 28% української економіки моно- або олігополізовано. При цьому, відомство за всю свою історію не зупинило жодної угоди по злиттю або поглинанню підприємств, яких було немало. Достатньо згадати нещодавню історію вітчизняних чермета і електроенергії. Хіба часто ми чуємо про заяви чиновників про розділення компаній? Хіба що коли йдеться про втручання міжнародних компаній і Євросоюзу.

На дії комітету поступає багато скарг від підприємців. По даних Федерації роботодавців України, у 2014 році АМКУ став лідером по сумі накладених фінансових санкцій. Окрім цього, 97% спорів в судді вирішуються на користь Комітету.

Штрафи на підприємців накладаються Антимонопольним комітетом України за:

- відхилення від виконання або несвоєчасного виконання розпоряджень Антимонопольного комітету України про припинення порушень антимонопольного законодавства, відновлення початкового стану або зміни угод, що порушують справжній Закон;
- невчасне або відсутність представлення інформації Антимонопольному комітету України або представлення неправильних даних.

Безумовно, від проведення антимонопольної політики в сьгоднішніх важких економічних умовах України чудес чекати не доводиться. Проте дуже важливо, щоб проведення антимонопольної політики завоювало довіру і підтримку населення, щоб люди знали, що вони можуть звернутися в антимонопольні служби із своїми проблемами.

Як вважають зарубіжні спеціалісти, Антимонопольне законодавство України відповідає міжнародним стандартам. Однак створювалось воно, на жаль, неправильним шляхом. Світова практика свідчить про те, що лише після запуску демонополізації основних сфер виробництва варто проводити лібералізацію цін і фінансово-грошове реформування. Наша ж влада робить навпаки.

Висновки

Отже, в даній роботі були розкриті теоретичні положення про монополію, досліджено функціонування монопольного ринку України, а також наведено приклади шляхів вдосконалення антимонопольної політики.

Із досліджень, наведених у першому розділі, випливає, що конкуренція – це важливий і складний процес, що стимулює фірми до удосконалення. Проте, як не дивно, можна стверджувати, що конкуренція породжує монополію. Адже саме через ризик не витримати конкуренції, кожна фірма прагне стати монополістом на своєму ринку, аби максимізувати прибуток та мати контроль над цінами і якістю своїх товарів чи послуг. Такі процеси асоціюються з негативними наслідками для суспільства, проте є певні види монополій, усунення яких лише зашкодить прогресу економіки країни. Наприклад, монополії сприяють науково-технічному прогресу, що підвищує розвиток суспільства в цілому.

У другому розділі було досліджено та проаналізовано особливості монопольного ринку в Україні, та розглянуто функціонування “Укрзалізниці”, як приклад природної монополії. Монопольна політика нашої держави характеризується тим, що носить не лише економічний характер, а й суспільно-політичний.

В третьому розділі проводився аналіз антимонопольної політики України та можливі шляхи її покращення. Очевидно, що нашій державі слід проводити активніші антимонопольні заходи, спрямовані на стимулювання нових конкурентоспроможних підприємств, на заохочення і створення умов для входу інших підприємств на монополізовані ринки.

Отже, можна зробити висновки, що система антимонопольного врегулювання України потребує значного реформування і вдосконалення. І хоча повне усунення монополії неможливе, можна знизити її і зменшити негативний вплив шляхом відокремлення природних монополій від змішаних та впровадження нових технологій.

Додаток А

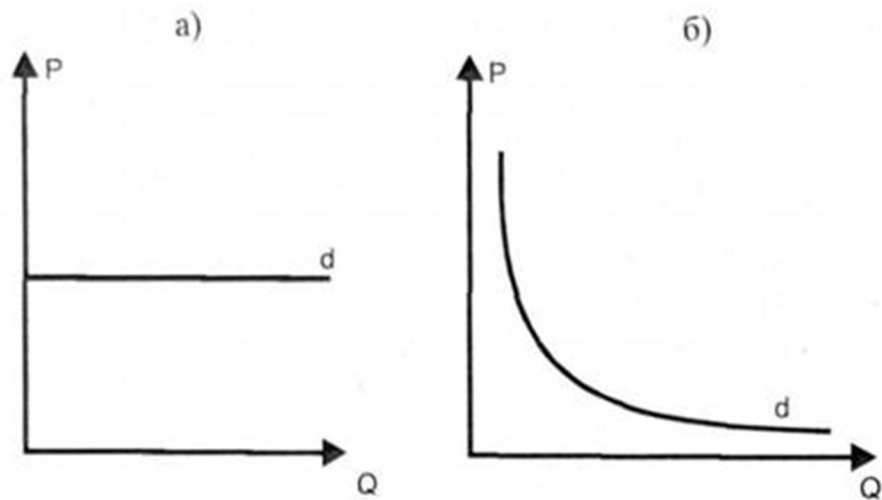

Рис. 1 Відмінності попиту для фірми в умовах конкуренції та чистої монополії.

Додаток Б

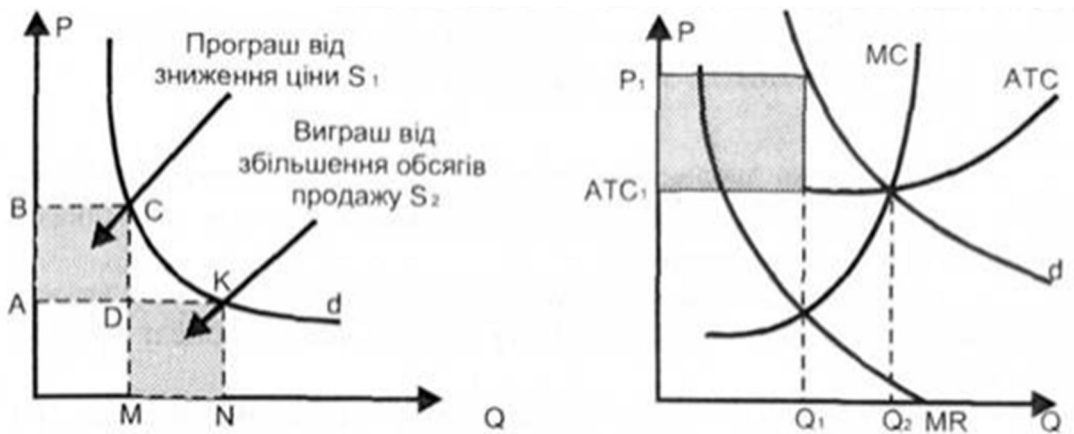

Рис. 2 Порівняння граничної виручки чистого монополіста. Порівняння граничної виручки, граничних і середніх витрат.

Додаток В

Діаграма 1. Структура ринку України

Рис. 3 Обсяг реалізації продукції на різних ринках у 2015 р.

Список використаної літератури

1. Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>
2. Харченко М.О. Монополізація економіки: сутність, позитивні та негативні сторони [Електронний ресурс] М.О. Харченко, С.О. Грицай.
3. Базилевич В.Д. Природні монополії / В.Д. Базилевич, Г.М. Филук. – К.: Знання, 2006.
4. Ульянов К.Є. Особливості монополізації ринків у постіндустріальній економіці / К.Є. Ульянов // Теоретичні та практичні питання економіки. – Випуск 27. – Т.1. – С.240-255.
5. Башнягин Г.І., Щедра О.В. Мікроекономічна теорія. Навч. пос. – Львів: Новий світ, 2007. – 640 с.
6. Охріменко О. Стратегічні альянси як інструмент міжнародного співробітництва у сфері високих технологій / О.Охріменко, В. Чернюк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – Вип. 1 (10). – С. 5-12
7. Чіп Л.О. Надмірна монополізація економіки України як обмежувачий фактор конкуренції / Л.О. Чіп. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/57.pdf
8. Околович О.М. Особливості функціонування монополізованих ринків в Україні / О.М. Околович // Економічний простір. – 2009. - № 24.
9. Марцин В. Конкуренція як засіб антимонопольного регулювання товарних ринків та місце в ньому держави / В. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2007. - №10.
10. Закон України “Про Антимонопольний комітет України” // Відомості Верховної Ради України 1993, №50, 472
11. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции. Реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин. – М. : Экономика, 1996.
12. Столярчук Я.М. Суперечності глобальної монополізації капіталу / Я.М. Столярчук // Регіональна економіка. – 2008. – №4. – С. 15-24

13. Гречко А. Об'єктивна необхідність реформування природних монополій в Україні (на прикладі системи залізничного транспорту) / А. Гречко// Економіст. – 2012.
14. Несинова С. В. Господарське право України : навч. посібн. / Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. ; за заг. ред. С. В. Несиної. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 564 ст.